

HILIGAYNON

KALIG-UNAN SA PAG-AMLIG - MGA PANUYTOY SANG EUROPEAN UNION PARA SA MGA MANUGPANGAPIN SANG MGA TAWHANON NGA MGA KINAMATARUNG (HUMAN RIGHTS)

I. KATUYUAN

1. Madugay na nga napasad sang Eurpean Union ang pagsakdag sa manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung sa ila nga polisa. Ang katuyuan sang sini nga mga pnuytoy amo ang maghatag sang nagakaigo nga panugyan para pamaayuhon pa ang ila mga hilikoton natungod sini nga isyu/salabton. Puwede gamiton ini nga mga Panuytoy para sa pakig-angot sa imol nga mga pungsod subong man nga magamit man ini sa nagkalain-lain nga pook para sa tawhanon nga mga kinamatarung, agud nga masakdag ang paghimakas kag mapabakod ang ginahimo sang Union para matib-ong kag mapabaskog ang pagtahod sa mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Ang mga Panuytoy sang Union amo ang magpamalabag sa mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung nga ara sa peligro kag maghatag sang panugyanon sang mga pahito sa nga masuportahan kag mabuligan ang manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Ang mapuslanon nga suluguran sang mga Panuytoy amo pagsakdag para sa Pinasahi nga mga Pamaagi sang UN Komisyon sa Tawhanon nga mga Kinamatarung (Special Procedures of UN Commission on Human Rights) kaupod ang Pinasahi nga Tiglawas sang mga Manugpangapin sang Tawhanon nga mga Kinamatarung (UN Special Reperesentative of Human Rights Defenders) kag ang nagakaigo nga mga mekanismo sa rehiyon para magprotekta sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Makabulig ang mga Panuytoy sa EU Mission (Embahada kag Konsulada sang Katapo nga mga estado sang EU kag Delegasyon sang European Commission) sa pagpalapit nila sa mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Samtang ginahatagan nila sang pagtamud ang espesipiko nga salabton ang tig-una nila katuyuan amo ang natungod sa manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung, sa kabug-usan ang mga Panuytoy ang makabulig sing pagpabakod sang polisa sang EU sa tawhanon nga mga kinamatarung.

II. KAHULUGAN

2. Para sa katuyuan nga ipaathag ang kahulugan sang manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung para sini nga mga Panuytoy ang gamiton amo ang parapo 1 sang “Deklarasyon sang Kinamatarung kag Katungdanan sang mga Indibiduwal, mga Hubon kag katapo sing Katilingban para Sakdagon kag Protektahan ang Kalibutanon nga Ginkilala nga Tawhanon nga mga Kinamatarung kag Sadsaran nga mga Kahilwayan (tan-awon ang Ennexe I), ang ginasiling nga “Kinamatarung ang tagsa-tagsa, mga indibiduwal kag nakig-upod sa iban, para sakdagon kag himud-usan nga protektahan kag maangkon ang matuod-tuod nga tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan sa pungsodnon kag pangkalibutanon nga katupungan.

3. Ang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung amo ang mga indibiduwal, mga hubon kag katapo sang katilingban nga amo ang nagasakdag kag nagaprotekta sang ginakilala sa kalibutan nga tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan. Ginapangayo sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung ang pagsakdag kag proteksyon sang ila sibil kag polikal nga kinamatarung subong man ang pagsakdag, pagprotekta kag pag-angkon sing matuod-tuod nga palangabuhian, pangkatilingban kag pangkultura nga kinamatarung. Ginasakdag kag ginaprotektahan man sang manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung ang kinamatarung sang miyembro sang mga hubon labi na gid ang tumandok nga mga komunidad. Sa kahulugan sini indi kalakip ang ina nga mga indibiduwal ukon mga hubon nga nagahimo kag nagapalpnag sang masingki nga buluhaton.

III. PAGPAKILALA

4. Ginasakdag sang EU ang mga palatukuran nga ara sa Deklarasyon sa mga Kinamatarung kag Katungdanan sang mga Indibiduwal, mga Hubon kag Katapo sang Katilingban nga Magsakdag kag Magprotekta sang Ginkilala sang Kalibutan ang mga Tawhanon nga mga Kinamatarung kag Sadsaran nga mga Kahilwayan. Bisan nga ang tig-una nga katungdanan para sa pagsakdag kag pagprotekta sang tawhanon nga mga kinamatarung salabton ini sang mga estado, ginakilala gid sang EU may malahalon gid nga papel ang mga indibiduwal, mga hubon kag katapo sang katilingban sa pagpalpnag sang kawsa sang tawhanon nga mga kinamatarung. Kalakip ang mga hilikoton sang mang-apin sang tawhanon nga mga kinamatarung:

- pagdokumento sang mga pagpanglapas;
- pagpangita sang kahusayan para sa mga biktima sang mga pagpanglapas paagi sa legal, sikolohikal, medikal nga probisyon ukon iban pa nga suporta; kag
- pagkontra sa walay pagsilot nga kultura nga amo ang nagahinabun sa sistematiko kag liwat-liwat nga mga pagpanglapas sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan.

5. Ang hilikoton sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung amo ang pagmulay sang polisa kag mga hulag sang gobyerno. Dapat, indi ini ginatan-aw sang gobyerno nga negatibo. Dapat nangin sadsaran sang palatukuran sang gobyerno nga pahanugutan ang mga independiente nga panghunahuna kag hilway nga pagahambalan ang mga polisa kag mga hulag nila, kag napamatud-an kag nasalawsaw na ini nga pamaagi sa pagpasad sang maayo palatupungan sa pagprotekta sang tawhanon nga mga kinamatarung. Makabulig ang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung sa gobyerno sa pagsakdag kag pagprotekta sa tawhanon nga mga kinamatarung. Bilang kabahin sang proseso nga pagkonsulta puwede sila makabulig sa pagsulat sang nagakaigo lehislasyon, kag makabulig sa paghimo sang pungsudnon nga mga plano kag estratehiya natungod sa tawhanon nga mga kinamatarung. Ang ini nga katungdanan dapat nga ginakilala kag ginasakdag.

6. Ginakilala sang EU ang mga hilikoton sang Manugpangapin sang Tawhanon nga mga Kinamatarung sa nag-alagi nga mga panahon. Ginpauswag nila ang pagpalig-on sa pagprotekta para sa mga biktima sang mga pagpanglapas. Apang, ang ini nga kauswagan naagom sang mahal: nangin target sang pag-atake ang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung kag nalapas ang ila nga mga kinamatarung sa madamo nga pungsod. Nagapati gid ang EU nga malahalon gid nga mapalig-un ang kaluwasan kag maprotektahan ang mga kinamatarung sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Bangod sini malahalon gid nga hatagan pagtamod ang kasarian kun pagahambalan ang isyu sang manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung.

IV. PANGHIKOT NGA MGA PANUYTOY

7. Ang panghikot nga bahin sang Panuytoy buot silingon nga hibalan ang mga pamaagi kag buot silingon mangin madinalag-on ang pagpalapnag kag pagprotekta sa manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung sa imol nga mga pungsod, nga suno sa konteksto sang Kinaandan nga Polisa sa Dumuluong kag Seguridad (Common Foreign and Security Policy).

Pagbantay, pagreport kag pagbinag-binag

8. Nagpangabay ang Panguluhan sang EU Mission nga maghatag sang panahunan nga report natungod sa kahimtangan sang tawhanon nga mga kinamatarung sa ginakilala nga pungsod. Sang sini lang gin-aprobahan sang Council Working Party on Human Rights (COHOM) ang mga pinanid sang mga dokumento (outline of fact sheets) agod nga mapahapos ang hilikoton. Suno sa sini nga mga pinanid sang dokumento sang Mission kinahanglan nga mahatagan sing pagtamud ang kahimtangan sang ginreport sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung, ginhatagan sang pagtalupangod ang partikular nga hitabo sa pama mga pagpamahug ukon mga pag-atake batok sa manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Suno sa ini nga konteksto, dapat mahibaluan sang HoMs nga may madako gid nga epekto ang institutional framework sa ikasarang sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung sa pagbuhat sang ila gin-ako nga mga hilikoton nga wala preligro. Ang mga isyu tagsubong sang lehislatura, hudikatura, administratibo ukon iban pa nga nagakaigo nga katuyuan, nga gin-abaga sang Estado agud nga maamligan ang mga tawo batok sa pagpanglapas, pamahug nga balusan sila, de facto ukon hubaran sila sang ila kinamatarung, pagpamilit ukon iban nga arbitraryong buluhaton nga bunga sang iya ukon sa pagbuhat sang tanan nga nagakaigo nga kinamatarung nga ginasing sa UN Deklarasyon sang mga Manugpangapin sang Tawhanon nga mga Kinamatarung. Kun ginakinahanglan ini, dapat nga maghimo ang HoMs sang rekomendasyon sa COHOM para sa mangin aksyon nga pagabuhaton, lakip ang pagsikway sa mga pamahog kag mga pag-atake batok sa mga manugpangapin sa tawhanon nga mga kinamatarung, subong man ang mga aksyon kag mga pangpublikong pahayag labi na gid ang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung ukon ara sa katalagman. Kinahanglan nga maghatag man sang report ang HoMs kun ano ka epektibo ang ginhimno nga aksyon sang EU sa ila nga mga report.

9. Ang mga report kag ang iban nga may kaangtanan nga mga impormasyon, tulad sang mga report kag rekomendasyon nga halin sa Pinasahi nga Tiglawas sang Sekretaryo Heneral sang mga Manugpangapin sang Tawhanon nga mga Kinamatarung, (Special Representative of the Secretary General of Human Rights Defenders), UN Special Rapporteurs and Treaty Bodies upod ang indi taga-gobyerno nga mga katapuan, gilayon nga ginpaninguhaan hibaluon sang COHOM kag sang iban nga may kaangtanan nga manughikot ang kahimtangan, sa paghibalo sang ahimtangan kun diin ang EU naghimo sang mga hulag kag nagdesisyon nga pagahimuon ukon, kun ano ang nagakaigo, sa paghimo sang rekomendasyon sa PSC/Konsehos para sa sini nga hilikoton.

Ang Katungdanan sang EU sa pagsakdag kag pag-amlig sang manugpangapin sang Tawhanon nga mga Kinamatarung

10. Sa madamo nga imol nga mga pungsod kun sa diin ang EU Mission (mga embahada sang katapo nga mga estado kag Delegasyon sang European Komisyon) nagapanguna nga nakigpag-angot sa gintung-an sang Union kag sang ila nga Katapo nga Estado kag sa manugpangapin sang mga tawhanon nga mga kinamatarung nga nagahimo sang mga hilikoton sa duog. Gani dako gid ang ila nga katungdanan sa paghimo sang buluhaton nga ara sa polisa EU para sa mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Gani kinahanglan sang EU Mission nga batunon sang mga proactive nga polisa para sa mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Kinahanglan nga nakahibalo sila nga ang ina nga mga kaso nga gin-aksyunan sang EU mangin ubay sa mga pagpamahug ukon mga pag-atake batok sa mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Amo gani nga ginakinahanglan nila nga mangutana kun ano ang nakaaigo sa manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung suno sa nagakaigo nga aksyon nga ila ginapanghunahunaan. Upod ang mga pangandam nga himuon sang EU:

- masuod gid nga nakipag-angot kag pakigbahin sang impormasyon sa manugpangapin sa tawhanon nga mga kinamatarung, upod ang mga ara sa peligro;
- magpabilin ang nagakaiggo nga kaangtanan sa manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung, lakip ang pagbaton sa ila sa Mission kag ang pagduaw sa duog nga ila ginaubrahan, ang pagpasunaid nga ihatag sa gindestino nga mga liaison officer (nakikipag-angot nga tawohan), kun ano ang nagakaigo nga buligay sang palas-anon, para sa sini nga katuyuan;
- maghatag, sang kag kun ano ang nagakaigo, ipakita ang pagkilala sa mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung, paagi sa pag-usar sang nagakaigo publisidad, pagduaw ukon pagpangagda sa ila;
- pagtambong kag pagpanilag, kun ano ang nagakaigo, sa pagusisa/triyal sa manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung.

Pagtib-ong sa pagtahud sa relasyon sang mga manugpangapin sang mga tawhanon nga mga kinamatarung sa mga imol nga mga pungsod kag sa mga magkaangot nga mga pungsod

11. Ang katuyuan sang EU amo nga impluwensiyahan ang mga imol nga pungsod nga tumanon ang ila katungdanan nga tauron ang kinamatarung sang manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung kag protektahan sila sa mga pag-atake kag pamahug sa tawo nga indi taga-estado/tagasagwa. Ang tagsa nila nga pakig-angot sa mga imol nga pungsod, ginahimo sang EU, kun ginahanglanon gid, ipabutyag nila nga kinahanglanon sang tanan nga pungsod nga magpasakop kag magsunod sa nagakaigo nga pangkalibutan nga kinaandan kag pagsulundan, ilabi na gid ang Deklarasyon sang UN. Ang bug-os nga katuyuan amo nga bitbiton ang natungod sa kalinong sa palibut agud ang manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung nga hilway nila mabuhat ang ila hilikoton. Ipahibalo sang EU ang ila katuyuan nga importante gid ang ini nga bahin sa polisa sang tawhanon nga mga kinamatarung kag iduon gid nila ang nagaangot nga kapuslanon para sa proteksyon sang manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Lakip ang mga hilikoton nga nagasakdag sang sini nga mga katuyuan:

- pagduaw sang Panguluhan, ukon ang mataas nga mga tiglawas para sa CFSP ukon EU Special Representatives kag Envoys, ukon European Commission, kon nagakaigo, kalakip ang mga miting sa kag paghatag sang pagtamod sa mga indibiduwal nga kaso, sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung kag bahin sang ila mapuslanon nga pagduaw sa mga imol nga pungsod;
- ang mga bahin sang tawhanon nga mga kinamatarung nga kalakip sa pampolitika nga paghambalanay sa gintung-an sang EU kag sang imol nga mga pungsod kag pangrehiyonal nga organisasyon, hatagan sang nagakaigo nga pagtamod, kalakip ang kahimtangan sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Ginpakita sang EU ang ila mga pagsakdag sa manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung kag ang ila mga hilikoton kag ginhatagan sang pagtamod ang indibiduwal nga kaso kun ano ang nagakaigo nga kinahanglanon;
- masuod nga nagabuhat sang hilikoton sa mga pungsod nga may kasubong nga mga panan-aw talupangdon ang UN Komisyon sa Tawhanon nga mga Kinamatarung kag sa Pangkabilugan nga Pangkatilingban sang UN.
- papgpalig-on sang nagaluntad nga mekanismong rehiyonal para sa proteksyon sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung, subong sang igtalupangod sang African Komisyon sang Tawhanon kag Isigkatawo nga mga Kinamatarung kag ang pinasahi nga Yunit sang mga Manugpangapin sang Tawhanon nga mga Kinamatarung dira sa Inter-American Commission sa Tawhanon nga mga Kinamatarung, kag ang pagtuga sang nagakaigo nga mekanismo nga indi pa nagaluntad sa mga rehiyon.

Pagsakdag sa Pinasahi nga Pamaagi sang UN Komisyon sa Tawhanon nga mga Kinamatarung, lakip ang mga Pinasahi nga Tiglawas sang Manugpangapin sang Tawhanon nga Kinamatarung

12. Ginakilala sang EU ang mga Pinasahi nga Pamaagi sang UN Komisyon sa Tawhanon nga mga Kinamatarung (Pinasahi nga mga Raportor, Pinasahi nga Tiglawas, Independiente nga mga Sampaton kag mga Grupo nga Nagahimo sang mga Hilikoton) kay kinahanglanon gid ang pangkalibutanon nga panikasug sa pagprotekta sa manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung tungod sang hilway kag wala sang ginadampigan; ang ila ikasarang sa pagbuhat kag pagpahayag batok sa mga pagpanglapas nga ginhimo sa mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung sa bilog nga kalibutan kag ang ginduaw nila nga mga pungsod. Samtang ang Pinasahi nga Tiglawas para sa Manugpangapin sang Tawhanon nga mga Kinamatarung may pinasahi sila nga katungdanan natungod sa sugo sang Pinasahi nga mga Pamaagi nga may kaangtanan sa mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Kalakip ang panikasog sang EU sa pagsakdag sang Pinasahi nga mga Pamaagi:

- ginapalig-on ang mga pungsod nga ginduaw sang UN Special Procedures nga batunon ang ila pangabay tungod ini ang matarung;
- pagsakdag paagi sa EU Missions, ang pag-usar sang tematikong mekanismo paagi sa tawhanon nga mga kinamatarung sang lokal nga mga komunidad kag upod diri ang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung, apang indi lamang ini limitado sa magpahamtang sang mga kaangtanan kundi kag ang pagbayluhanay sang mga impormasyon sa tunga sang tematikong mekanismo kag mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung;
- tungod nga indi mahimo sing Special Procedures ang ila mandato bangud kakulangan sing nagakaigo nga pondo, ang Katapo nga mga Estado sang EU amo ang magsakdag sang nagakaigo nga pondo halin sa pangkabilugan nga badyet nga ihatag sang Office of the High Commissioner of Human Rights (Mataas nga Komisyoner sang Tawhanon nga mga Kinamatarung).

Pagsakdag para sa Manugpangapin sang Tawhanon nga mga Kinamatarung kalakip ang Polisa sang Kauswagan

13. Ang katuyuan sang European Community kag mga Katapo nga mga estado nga buligan ang pagpauuswag sang demokratiko nga mga proseso kag institusyon, kag ang pagsakdag kag proteksyon sang tawhanon nga mga kinamatarung sa imol nga mga pungsod nga may nanuhay-tuhay nga pagsakdag nga buligan ang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung. Mahimo ini nga ilakip pero indi lamang limitado sa pangkauswagan sang programa sa paghinangpanay sang Katapo nga mga Estado. Kalakip ang mga sumusunod nga pagsakdag:

- palawigon ang bi-lateral nga tawhanon nga mga kinamatarung kag mga programang demokratisasyon sang European Community kag mga Katapo nga mga estado sa pagbulig sa pagpa-uswag sang demokratikong pamaagi kag mga institusyon, kag pagsakdag kag paghatag proteksyon sa tawhanon nga mga kinamatarung sa imol nga mga pungsod paagi sa (Inter alia), pagsakdag sa manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung paagi sa pagpabaskog sang ila ikasarang kag pagpalapnag sang impormasyon sa publiko;
- pagpabaskog kag pagsakdag sang mga natukod, kag mga hilikoton, sang pungsodnon nga hubon sa pagsakdag kag pagrotekta sang manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung, nga gintukod suno sa mga Prinsipyo sang Paris (Paris Principles), kalakip, mga Pungsodnon nga Institusyon sang Tawhanon nga mga Kinamatarung, Ombudsman' Opisina kag Komisyon sang Tawhanon nga mga Kinamatarung.
- pagbulig sa pagtukod sang grupo sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung sa bug-os nga kalibutan, kalakip ang pagpahulas sang mga pulong sang manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung;
- agod nga masiguro ang pagtigayon sang kuarta sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung, kalakip ang pinansial halin sa iban nga pungsod;
- paagi sa pagpat-od sa pagsakdag sang programang pang-edukasyon sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung, lakip ang iban (inter alia), ang UN Deklarasyon sa mga Manugpangapin sang Tawhanon nga mga Kinamatarung.

Ang mga Hilikoton sang mga Katapo sang Konseho

14. Suno sa mga mandato sang COHOM, padayon sila sa pagrepaso sang pagpatuman kag pagtatap sa mga Panuytoy sang Manugpangapin sang Tawhanon nga mga Kinamatarung (Guidelines on Human Right Defenders) masuod sila nga makipag-angot kag pakipag-ugyon sa iban nga mapuslanon nga hilikoton sang Mga Katapo sang Konseho. Kalakip ang mga ini:

- pagsakdag sang mga isyu sang mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung nga may kaangtanan sa polisa kag hilikoton sang EU;
- pagrepaso sang ginapatuman nga mga Panuytoy sa nagakaigo nga bal-ot;
- padayon nga pang-usisa, sing nagakaigo, paagi sa pag-ugyon sa UN kag iban nga kalibutanon kag pangpuod nga mekanismo sa pagsakdag sa mga manugpangapin sang tawhanon nga mga kinamatarung.
- Tuigan nga naghatag sang report sa Konseho, paagi sa PSC kag COREPER, sing nagakaigo sa kauswagan nga nahimo sa pagpatuman sang mga Panuytoy.

Deklarasyon sang Kinamatarung kag Katundangnan sang mga Indibiduwal, mga Hubon kag Katapo sang Katilingban sa Pagsakdag kag Pagprotekta sang Kalibutanon nga Pagkilala sang Tawhanon nga mga Kinamatarung kag Sadsaran nga Kahilwayan

Ang Pangkalibutanon nga nga Katilingban (The General Assembly)

Ipalig-on liwat ang importansiya sang pagpatuman sang mga katuyuan kag mga prinsipio sang Karta sang Nasyones Unidas para sa pagsakdag kag pagprotekta sang tanan nga tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan sang tanan nga katawohan sa mga pungsod sa bug-os nga kalibutan.

Ginapamatud-an liwat sang Kalibutanon nga Pahayag sang Tawhanon nga mga Kinamatarung 2 kag ang Pangkalibutanon nga mga Katipan sang Tawhanon nga mga Kinamatarung bilang sadsaran pangkalibutanon nga panikasog sa pagsakdag sa pagpasanyog sang pagtahud sa pagpatuman sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan kag malahalon gid ang mga kagamitan nga ginbaton sa sulod sang sistema sang Nasyones Unidas, subongman sang iban ara sa pangpuod nga nibel.

Padakuon ang kapuslanan sa pagbuyluganay kag pagbululigay sang tanan nga mga katapo sang pangkalibutanon nga katilingban, sa pagtuman sang ginpanaad mga katungdanan sa pagsakdag kag pagpalig-on sang pagtahud sa tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan sang tanan nga walay pagpasulabi sang bisan ano, kalakip ang pagpasulabi sa kaliwat, duag, kasarian, lengguwahe, relihon, politika, ukon iban man nga panghunahuna, sa pungsudnon man ukon katilingban ang ginhalinan, pagkabutang, kinatawhan ukon iban nga kahimtangan kag pagpamatuod labi na gid ang pagpaluntad sang kapuslanan sing pangkalibutanon nga paghinangpanay agud matuman ang mga katungdanan suno sa Karta,

Pagkilala sa mapuslanon nga papel sang pangkalibutanon nga pagbuyluganay para, kag bilidhon nga hilikuton sang mga individuwal, mga hubon, kag mga katapuan sa ila amot sa, epektibo nga pagtapna sang pagpanglapas sa tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan sang mga tawo kag mga indibiduwal, kalakip ang kadam-an, bal-anon ukon organisado nga pagpanglapas pareho sang nangin bunga sang apartheid, tanan nga sari sang pagpakanubo sang kaliwatan, kolonyalismo, ginagahuman sang dumuluong ukon pagpanakop, pamahug ukon pamahug sa soberenya, pungsudnon nga paghiliusa ukon integridad sang teritoryo kag pagsikway sa kinamatarung sang mga tawo para gamhan ang ila kaugalingon kag ang katarungan sang mga tawo nga maangkon ang paggahum sang ila kag pungsudnon nga manggad.

Pagkilala sa gintung-an nga kaangtanan sang kalibutanon nga kalinungan kag seguridad kag maangkon ang tawhanon nga mga kinamatrung kag sadsaran nga mga kahilwayan, kag pahanumdum gid nga ang wala sang pangkalibutan nga kalinungan kag seguridad indi balibad sing indi pagsunod.

Ginasulit liwat nga kalibutanon ang tanan nga tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan, indi tunga, magkasandig kag magkaangot kag palareho ang pagsakdag kag pagtuman kag makatarungan nga paagi, nga wala sang pagpasulabi ang pagpatuman sang taga sang mga kinamatarung kag kahilwayan.

Ginpadaku gid ang panguna nga salabton kag katungdanan sang Estado sa pagsakdag kag pagprotekta sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan.

Ginatahud ang kinamatarung kag katungdanan sang mga indibiduwal, mga hubon kag mga katapuan sa pagsakdag sa pagtahud sang kag pagpalig-on sang ihibalo sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan sa pungsodnon kag kalibutanon nga nibel.

Mga Pahayag (Declares):

Artikulo 1

Ang tagsa-tagsa may kinamatarung, indibiduwal, kag nakipag-uod sa iban, sa pagsaksag kag pagpaninguha nga maproteksyunan kag matigayunan nga matuman ang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan sa pungsudnon kag pangkalibutanon nga nibel.

Artikulo 2

1. Ang tagsa-tagsa nga Estado may tig-una nga salabton kag katungdanan nga proteksyunan, sakdagon kag ipatuman ang tanan nga tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan, inter alia, paagi sa pagbaton sang kinahanglanon nga mga tikang sa pagtuga sang tanan nga nagakaigo nga kahimtangan sa katilingban, pangabuhian, pulitika kag iban pa, subongman ang kinahanglanon nga legal nga garantiya agud nga masiguro ang kalig-unan sang tanan nga mga tawo nga ara sa idalom sang ila pagdumalahan, mga nagaisahanon, mga hubon kag nakipag-upod sa iban, agud nga maagom ang ina nga mga kinamatarung kag mga kahilwayan.
2. Batunon sang tagsa ka Estado ang lehislatibo, administratibo kag iban nga mga tikang nga ginakinahanglan sa pagpalig-on sang tawhanon nga mga kinamatarung kag mga kahilwayan nga ginasingling sa Deklarasyon.

Artikulo 3

Ang laye sang pungsod nga ginatapan sang Karta sang Nasyones Unidas kag iban pa nga mga pangkalibutanon nga katungdanan sang Estado sa natungdan sing tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan nga amo ang balayan sang kasuguan sa sulod sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran sang mga kahilwayan nga kinahanglan sa pagpatuman kag pag-angkon sing tanan nga mga hilikoton nga ginasingling sa karon nga Deklarasyon para sa pagsakdag, pagprotekta kag pektibo nga pag-angkon sang ina nga mga kinamatarung kag kahilwayan.

Artikulo 4

Dapat indi masal-an sa karon nga Deklarasyon nga hangupon nga makasablag kag makagamo ang mga katuyuan kag mga prinsipio sang Karta sang Nasyones Unidas ukon madula ukon mabuhinan ang mga probisyon sang Kalibutanon nga Deklarasyon sang Tawhanon nga mga Kinamatarung, 2 sa Pangkalibutanon nga Katipan sa Tawhanon nga mga Kinamatarung kag iban mga pangkalibutanon nga mga instrumento kag mga pangako nga magamit nga ginasiling.

Artikulo 5

Para sa katuyuan sang pagsakdag kag pagprotekta sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan, may kinamatarung ang bisan sin-o, nagaisahanon man kag nakig-upod sa iban, halin sa pungsudnon kag pangkalibutanon nga nibel.

- (a) Malinong nga paghinugyon ukon pagtililipon;
- (b) Magtukod, mag-upod, kag magpasakop sa non-government nga mga pangkatilingban, mga katapuan ukon mga hubon;
- (c) Makipag-angot sa non-governmental ukon intergovernmental nga mga pangkatilingban.

Artikulo 6

May kinamatarung ang bisan sin-o, nagaisahanon kag nakig-upod sa iban:

- (a) Hibaluan, pangitaon, angkunon, batunon kag uyatan ang mga impormasyon suno sa tanan nga tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan, kalakip ang pagtigayon sang impormasyon kun paano ang ato nga mga kinamatarung mangin epektibo sa domestik nga sistema sang lehislatibo, hudikatura ukon administratibo;
- (b) Suno sing pag-aman para sa tawhanon nga mga kinamatarung kag iban nga nakaigo nga pangkalibutanon nga mga galamiton hilway nga ipabantala, ipaambit, ukon ipalapnag sa iban nga mga panimuot (views), ang impormasyon kag ihibalo natungod sa tanan nga tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan;

- (c) Pagatun-an, pagahambalan, magbalay kag maghupot sang panghunahuna sa mga natalupangdan sa laye kag pagpatuman sa tanan nga tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan kag, paagi sa mga ini kag iban pa nga nagakaigo nga mga pamaagi, mahimo makabuyok sing igdulungod sang publiko ang ina nga mga butang.

Artikulo 7

May kinamatarung ang bisan sin-o, nagaisahanon kag nakig-upod sa iban, magbalay kag magpanghinun-anon sa bag-o nga mga ideya kag prinsipio kag pangunahan ang sakdag sang pagbaton sing mga ini.

Artikulo 8

1. May kinamatarung ang bisan sin-o, nagaisahanon kag nakig-upod sa iban, nga epektibo makatigayon, wala sang ano nga pagpasulabi, nga makapagpasakop sa iya nga panguluhan ukon sa iya pungsod kag mabuhat sang iya nga pangpublikong hilikoton.
2. Upod ini, inter alia, ang kinamatarung, sang nagaisahanon kag nagpakig-upon sa iban, nga magpaidalom sa mga tiglawas sang gobyerno kag mga ahensiya kag mga katapuan nahanungod sa kritisimo sang pampublikong hilikoton kag mga buko sa pagpauswag sang ila nga hilikoton kag pagpatalupangod sa bisan ano nga aspekto sang ila nga hilikoton nga basi amo ini ang nagasablag kag nagaupang sa pagsakdag, pagprotekta, kag pagpatuman sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan.

Artikulo 9

1. Sa pagtuman sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan, kalakip ang pagsakdag kag pagprotekta sang tawhanon nga mga kinamatarung nga ginasiling sa karon nga Deklarasyon, may kinamatarung ang bisan sin-o, nagaisahanon kag nakipag-upod sa iban, nga magbenipisyo halin mabungahon nga kapuslanan kag maprotektahan sa panahon nga ginlapas ang ila nga mga kinamatarung.

2. Sa sining katuyuan, ang tanan nga ginlapas ang ila mga kinamatarung kag kahilwayan may kinamatarung magreklamo, sing personal ukon paagi sa legal nga tiglawas sing awtoridad kag ang ina nga reklamo gilayon nga mahatagan sang pampubliko nga pagrepaso sa atubang sang independiente, walay ginapasulabi kag may ikasarang nga awtoridad sa laye ukon may ikasarang nga awtoridad nga gintukod base sa laye kag gilayon nga makahimo desisyon ang ina nga awtoridad, nga suno sa laye, ukon maghatag sang katadlungan kalakip ang nagakaigo nga kabayaran, kun may nahimo nga mga pagpanglapas sa kinamatarung kag kahilwayan sang amo nga tawo, subongman nga gilayon ihatag kag maipatuman ang desisyon.
3. Sa sining katuyuan, ang tanan may kinamatarung, nagaisahanon man kag pakig-upod sa iban, subong sang iban pa (inter alia):
  - (a) Pagreklamo natungod sa mga polisa kag ginhimo sang isa sa mga opisyal kag mga tiglawas sang gobyerno natungod sa mga pagpanglapas sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan, paagi sa pagpetisyon ukon iban pa nga nagakaigo nga mga pamaagi, sa mga mahimpit nga awtoridad hudisyal, administratibo ukon lehislatibo ukon bisan sin-o nga mahimpit nga awtoridad nga ihatag sang sistema legal sang Estado, nga makahatag gilayon sang desisyon sa sini nga mga reklamo.
  - (b) Sa pagtambong sa pangpublikong pahayag, pahito ukon pangusisa subong sa pagpautwas sang ila nga panghunahuna suno sa pagsunod sa pungsudnon nga laye kag sa nagakaigo nga pangkalibutanon nga obligasyon kag mga pangako;
  - (c) Pagtanyag kag paghatag sang legal nga bulig ukon iban pa nga nagakaigo nga panghinun-anon kag bulig sa pag-apin sa tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan.
4. Sa sining katuyuan, kag suno sa ginasunod nga mga pangkalibutanon nga mga instrumento kag mga pamaagi, may kinamatarung ang tanan, nagaisahanon kag nakig-upod sa iban, dapat walay sablag nga maangkon kag makipagkomunikasyon sila sa kabilugan nga pangkalibutanon nga tiglawas ukon may pinasahi nga ikasarang sa pagbaton kag ginakabig ang ini nga komunikasyon tuhoy sa tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan.
5. Ang Estado nagbuhat kag naghimo sang walay pasulabi nga imbestigasyon ukon pagpalig-un nga ginbuhat nga pangusisa kun may ginapatihan nga kabangdana nga may mga pagpanglapas nga natabo sa tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran sang mga kahilwayan sa teritoryo nga ila ginsakupan.

Artikulo 10

Wala sang bisan sin-o man nga magpasakop, magbuhat ukon hindi magbuhat kung ginakinahanglan, sa pagpanglapas sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan kag wala sang isa nga masilutan ukon pagpamalibad nga buhaton ang anoman kapiutan.

Artikulo 11

May kinamatarung ang tagsa-tagsa, nagaisahanon kag nakig-upod sa iban, sa paggamit sing legal nga palangitan-an ukon propesyon. Sa tanan, tungod sang resulta sing pagbuhat sang iya propesyon, nakapalain sa dungog sa katawohan, tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan nga kinahanglan nga tahuron sang iban ang ina nga mga kinamatarung kag mga kahilwayan kag sundon ang nagakaigo nga pungsudnon kag pangkalibutanon nga pagsulundan sa pagbuhat ukon pagginawi sa palangitan-an kag propesyon.

Artikulo 12

1. May katarungan ang tanan, nagaisahanon kag pakig-upod sa iban, sa pagpasakop sa malinong sa mga buluhaton batok sa pagpanglapas sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan.
2. Magbuhat ang Estado sang nagakaigo nga buluhaton para mapalig-un ang maproteksyunan ang tanan nagaisahanon kag nakipag-upod sa iban, batok sa mga pagpanglapas, pamahug, pagbalos, ukon indi makatarungan nga paghusga, pagpuwersa ukon pagpigos nga amo ang bunga sang iya ukon lehitimo nga pagbuhat niya sang iya mga kinamatarung nga ginasiling sa karon nga Deklarasyon.
3. Sa sini nga kahilabtanon, may kinamatarung ang tanan, nagaisahanon kag nakipag-upod sa iban, epektibo nga maprotektahan sila sa idalom sang pungsudnon nga laye sa ila pagkontra ukon pagpamatok, sa pagbuhat sang mga aktibidad kag mga buluhaton sa malinong nga pamaagi, kalakip ang mga paglikaw, pagpasibangod sa Estado sa ginbuhat nga pagpanglapas sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan subongman ang mga pagpanglapas nga ginbuhat sang mga hubon ukon mga indibiduwal nga nakaapekto sa pag-angkon sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran sang mga kahilwayan.

Artikulo 13

May kinamatarung ang tanan, nagaisahanon kag nakipag-upod sa iban, sa pagpangayo, pagbaton kag pag-usar sang kuwarta para ipahayag ang katuyuan sa pagsakdag kag pagprotekta sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaan ng mga kahilwayan paagi sa malinong nga pamaagi, suno sa artikulo 3 sang karon nga Deklarasyon.

Artikulo 14

1. Katungdanan sang Estado nga maghatag sang lehislado, hudikatura kag administratibo ukon iban nga nagakaigo nga pagpalakad agud sakdagon ang pagpaathag sa tanan nga tawo nga iya ginapaidalman ang tungod sa ila sibil, pampolitika, ekonomik, pangkatilingban kag pangkulturang kinamatarung.
2. Bangod sini nga pamaagi kalakip ang, inter alia:
  - (a) Ang pagpabantala kag pagpalapnag sang pungsudnon nga mga laye kag mga regulasyon kag mga tig-una nga mga instrumento sang pangkalibutanon nga tawhanon nga mga kinamatarung;
  - (b) Maangkon sang bug-us ang pangkalibutanon nga mga dokumento natungod sa tawhanon nga mga kinamatarung, kalakip ang mga report sang mga tiglawas sang mga Estado nga gintukod sang tratadong pangkalibutanon sing tawhanon nga mga kinamatarung nga sa diin kabahin sila, subongman ang mga rekord sang ginhimo nga mga hinun-anon sang mga opisyal nga tiglawas.
3. Ginapat-od sang Estado ang pagsakdag, kun ano ang nagakaigo, ang pagtukod kag pagpapauswag sang mga independienteng institusyon para sa pagpatib-ong kag proteksyon sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan sa tanan nga teritoryo nga ginapaidalman nila, ombudsmen, komisyon sing tawhanon nga mga kinamatarung ukon iban nga porma sang pungsudnon nga institusyon.

Artikulo 15

May katungdanan ang Estado sa pagpalapnag kag pagbulig nga itudlo ang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan sa tanan nga nibel sang edukasyon kag pagpat-od nga ang katungdanan sang mga nagahanas sang mga abogado, mga nagapatuman sang laye, mga tawohan sang armado nga kusog kag mga pampubliko nga opsyal nga dapat nila ilakip ang pagtudlo sang nagakaigo nga elemento sang tawhanon nga mga kinamatarung sa ila programa sa paghanas.

Artikulo 16

May importante nga katungdanan ang mga indibiduwal, mga organisasyon nga indi tagagobyerno kag ang nagakaigo nga mga institusyon sa pagbulig agud mangin alisto ang publiko sa mga pamangkot nga may kaangtanang sa tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan paagi sa mga buluhaton pang-edukasyon, paghanas kag pagpanalawsaw sa sini nga mga bahin para pauswagon, ang iban pa nga butang, pareho sang pagpahangop, matinuguton, kalinong, kag mainabyanon nga relasyon sa mga pungsod kag kaupod ang tanan nga kaliwat kag mga grupong relihiso, ibutang gid sa hunahuna ang nagkalain-lain nga ginhalinan sang mga katilingban kag mga komunidad nga nagahimo sang ila mga hilikoton.

Artikulo 17

Sa pagtuman sang kinamatarung kag kahilwayan nga ginasiling sa karon nga Deklarasyon, sa tagsa-tagsa, sa nagaisahanon kag nakig-upod sa iban, magapaidalom sa tagsubong nga limitasyon suno sa nagakaangay nga pangkalibutanon nga katungdanan kag ginpat-od sang kasuguan para sa katuyuan nga palig-unon ang pagkilala kag pagtahod sa tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahilwayan sang iban kag sundon ang matarungan nga pagsulundan sang moralidad, pampublikong kalinong kag ang bug-os nga kaayuhan sa demokratikong katilingban.

Artikulo 18

1. May mga katungdanan ang tagsa-tagsa sa kag ila komunidad, kun sa diin posible nga hilway kag bug-os ang iya kauswagan.

2. May dako nga bahin kag katungdanan ang mga indibiduwal, mga hubon, institusyon kag organisasyon nga indi tagagobierno sa pagpalig-on sang demokrasia, pagpatib-ong sang tawhanon nga mga kinamatarung kag sadsaran nga mga kahlwayan kag pagbulig sa pagsakdag kag pagpapuswag sang demokratikong katilingban, institusyong kag mga pamaagi.

3. May dako nga bahin kag katungdanan ang mga indibiduwal, mga hubon, institusyon kag organisasyon nga indi tagagobyerno sa paghatag, sing nagakaigo, sa pagpatib-ong sang kinamatarung sang tagsa-tagsa sa pangkatilingban kag pangkalibutan nga kalinungan kun sa diin ang mga kinamatarung kag mga kahlwayan ginhamtang sa Kalibutanon nga Deklarasyon sang Tawhanon nga mga Kinamatarung kag tani lubos nga maangkon ang mga instrumento sang tawhanon nga mga kinamatarung.

Artikulo 19

Wala sang bahin sa karon nga Deklarasyon nga puwede patpaton sa pagpasibangod sa bisan sin-o nga indibiduwal, mga hubon ukon katapo sang katilingban ukon bisan ano nga Estado nga may nga kinamatarung sa bisan ano nga hilikoton ukon magbuhat sang bisan ano nga buluhaton nga may katuyuan makahalit sa kinamatarung kag kahlwayan nga ginasing sa karon nga Deklarasyon.

Artikulo 20

Wala sang bahin sa karon nga Deklarasyon ang magpatpat nga ginapahinugutan ang Estado nga suportahan kag sakdagon ang mga hilikoton sang mga indibiduwal, mga hubon sang indibiduwal, mga institusyon ukon mga organisasyon nga indi tagagobierno nga nagapamatok sa mga probisyon sa Karta Nasyones Unidas.

Mapuslanon nga Mga Instrumentong Pangkalibutan

- Ang Kalibutanon nga Deklarasyon sang Tawhanon nga mga Kinamatarung (The Universal Declaration of Human Rights)
- Ang Pangkalibutan nga Tipan sa Sibil kag Pampolitika nga mga Kinamatarung (The International Covenant on Civil and Political Rights)
- Ang Pangkalibutan nga Tipan sa Kinamatarung sa Pangabuhian (Economic), Pangkatilingban kag Pangkultura (The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)
- Ang Pagsinapul Batok sa Pagpaantos kag iban nga Kapintasan, Tawhanon nga Pagpamigos ukon Pagpakanubo nga Pagtrato ukon Pagsilot (The Convention Against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)
- Ang Pagsinapul sa Kinamatarung sang mga Kabataan (The Convention on the Rights of the Child)
- Ang Pasinapul nga Dulaon ang Pagpakanubo sa mga Babaye (The Convention on the Elimination of Discrimination Against Women)
- Ang Pagsinapul nga Dulaon ang Bug-os nga Bahin sang Pagpakanubo sang Kaliwatan (The Convention on the Elimination on all Forms of Racial Discrimination)
- Ang Pagsinapul sang European natungod sa Tawhanon nga mga Kinamatarung, ang mga pagsulundan sini kag ang nagakaigo nga laye sa Korte sang European para sa Tawhanon nga mga Kinamatarung (The European Convention on Human Rights, its protocols and the relevant case law of the European Court of Human Rights)
- Ang European Karta Pangkatilingban/Binag-o nga European Karta Pangkatilingban (European Social Charter / Revised European Social Charter)
- African Karta Natungod sa Tawhanon nga mga Kinamatarung kag Isigkatawo (African Charter for Human and Peoples' Rights)
- Pagsinapul sang mga Amerikano natungod sa Tawhanon nga mga Kinamatarung (American Convention on Human Rights)
- Pagsinapul sa Geneva para sa Proteksyon sang mga Biktima sang Gera kag Pagsulundan subong man ang nakagawian nga mga pagsulundan sang laye sang katawhan sa panahon sang mga inaway (Geneva Conventions on the Protection of Victims of War and its Protocols as well as customary rules of humanitarian law applicable in armed conflict)
- Ang 1951 nga Pagsinapul natungod sa Kahimtangan sang mga refugee kag ang 1967 nga mga pagsulundan (The 1951 Convention regarding the Status of Refugees and its 1967 Protocol)
- Ang Palatukuran sang Roma Natungod sa Pangkalibutan nga Korte sa Kriminal (The Rome Statute of the International Criminal Court)

- Deklarasyon sa Kinamatarung kag Katungdanan sang Indibiduwal, mga Hubon, kag Katapo sang Katilingban sa Ppagsaakdag kag Pagprotekta sang Kalibutanon nga Ginkilala ang Tawhanon nga mga Kinamatarung kag Sadsaran nga nga Kahilwayan (Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms).

Lorem Ipsum